

POZSVAI GYÖRGYI: VISSZANÉZŐ TÜKÖRBEN. AZ ÁLMOK ÁLMODÓJA EZREDEVÉGI OLVASATA

Budapest, Argumentum Kiadó, 1998, 181 l.

Pozsvai Györgyi munkája narratológiai kiindulású elemzés, melynek ekként meghatározható metodikája mellől nem hiányzik a törekvés a vizsgált formai jelenségek történeti változataira, hagyományfüggő és hagyományképző karakterének kidomborítására sem. Azaz történeti-poétikai jellegű tanulmányról beszélhetünk, mely többnyire jelzi vagy implikációi révén elősegíti feltevéseinek historikusan érthetőségét, ilyen jellegű folytathatóságát. Mégpedig igen sokoldalú közelítéssel, szempontjainak és következtetéseinek árnyalt, színvonalas, meggyőző kifejtésével. Ezek közül először az elbeszélői pozíció és a narratívaképzés összefüggését érdemes említeni, mely egyébként is a legfeltűnőbb határozza meg Asbóth János regényének mai újraolvasását.

A modernizálódó epikában, így az *Álmok álmodójának* szövegében kulcsszerepet töltenek be azok az eljárások, melyek az elbeszélőnek a történet feletti uralmára vagy annak hiányára reflektálnak. Egyre fontosabbá válik, hogy a narrátor mennyiben jelzi és tartja fenn önnön fikción kívülinek mutatott státuszát, azaz mennyiben tudja-akarja e külső pozícióból integrálni, lineáris sorozattá formálni hőse vagy őnmaga történetét, s hogy ezzel szemben mégis milyen mértékben válik a történetébe „beleíródó” alakzattá, ekként veszítve el mindentudása fölényét. A magabiztos rálátás kompetenciájának megrendülése révén pedig a regényalakok fejlődésének, sőt, autonómiájuk kialakításának a lehetősége kérdőjeleződik meg. Vagyis azon formaelvek válnak bizonytalanná, melyek

az Asbóth-regény vizsgálatához is mellőzhetetlen prózahagyománynak, a Bildung-típusú elbeszélésnek alapfeltételeit biztosították. Ezért Pozsvai Györgyi értelmezésének mindenekelőtt az írándó a javára, hogy narratológiai premisszái egyre inkább távolodnak az „én vagyok – én gondolkodom” beállítódásra hivatkozó elbeszélői ego feltételezésétől. Hiszen a vonatkozó kutatásokat fellendítő, részben itt is hivatkozott strukturalista elméletek távolról sem mindig küzdötték le a vélekedést, hogy az elbeszélendő emberi létnek e szubjektív énbé foglaltságából származik annak idői formája. Eszerint a történet elbeszélése mindig az elbeszélő tudásának következménye volna: a narrátor létezésé megelőzné nyelvét és temporalitását, így konstruálná a szövegvilágot. A hasonló elgondolások felülbírálatát, az énnel a beszédben-konstituálódására figyelő interpretációt éppen a narrátor többféle funkciójának gazdagon árnyalt elemzése ösztönzi a kötetben, különösen a monológhelyzetek dialogikus távlatba helyezése, a „dialogikus monológnak” nevezett eljárás poétikájának kiemelése nyomán. Ezen belül kerülhetnek tárgyalásra immár a modernség paradigmatiszma elemei, elsősorban az aposztrófikus alakzatok, a megszólítások bipoláris feszültségében észlelhető jelentések, mint az egónak a másik felé fordulásából, a magából-kilépéséből, a beszédnek a heideggeri értelemben vett kifelé-mondottságából való létesülése. Mindez olyan epikus alakításokra utal, amelyek a beszélő én számára birtokolhatatlan tartalmú eseményeket implikálnak,

az én ezért mindig egy határon túlra, egy másik, idegen közegre vonatkoztatva, annak újra és újra felvillanó „tükrében” ismerhet önmagára. Belátható: a Velencét megszólító vonzalom (a találóan „verbum creans”-nak minősített „Te vagy Velence!” aposztrophé) szintén azt invokálja, ami megvonja magát, s a főszereplő annyiban ismerhet önmagára, amennyiben a tőle megvontra utalni képes, hogy ebben az állandó vonzottságában (vágyakozásban) engedjen utat létezése sohasem teljesen átlátható-birtokolható sajátosságainak. S hogy mindez a memória olyan modalitásként nyilvánul meg, melyben maga az emlékezés is időbe vetetten jut szóhoz, az a romantika óta alapvető tapasztalata az európai irodalomnak.

Mielőtt azonban túlságosan és történetlenül messzire mennék a nyelvre hagyatkozó világban-bennelét néhány formációjának tulajdonításában, meg kell jegyeznünk, hogy éppen a dolgozatban kiemelt vallomásos dikció sajátossága figyelmeztet arra, hogy a „te vagy Velence” mondattal kezdődő, vonzás és vonzottság meghatározta dialógus mellett a regény beszélője (alakváltozatai ellenére) mégiscsak ragaszkodik önnön egységes mivoltához és egységesítő képességéhez – ezért nevezhető az „álmok álmódójának”. S noha saját szövege rendszerint fölébe kerekedik szándékainak, számos kudarcáról megfélekedezve, lényegében mindvégig birtokolhatónak vagy feltámaszthatónak véli énelbeszélésének integráló-szervesítő kompetenciáját. Darvady Zoltán szólama – bár távolról sem az elbeszélő én pusztá tárgyának mutatkozik az olvasó számára, hanem „saját szavainak szuverén hordozója” lesz – mégiscsak újra- s újrakondicionálja, mégpedig szubjektuma erőforrásá-

ban bízva, nyelve és sorsa fölötti (persze mindig látszólagosnak bizonyuló) hatalmát. Tulajdonképpen az ismétlődő kísérletek és ismétlődő kudarcok egymásutánjára, az illúziók feltűnésének és elvesztésének cselekménysorára vetül a történetét és önmagát integráló szereplői szándéknak és nyelvi megvalósíthatatlanságának feszültsége.

A dolgozatban említett polifonikus szisztéma pedig hajlékony magyarázó elvnek bizonyul ezen integratív aktusok szubjektivitásának és szétbomlásuk nyelviségének explikálásához, e folyamat egy modernista változatának kifejtéséhez. Ennek nyomán derül ki tehát, hogy például az eltérő beszédhelyzetekből megszólaló énformák kronotopikus elhelyezéséből nem hallható ki olyan markáns diszharmonia, mely a harmónia vágyképét eleve megtagadná a főszereplő számára. Lezáratlanság feltételezhető „csupán”, s nem összeegyeztethetlenség vagy esetlegesség. A térszerűen értelmezhető idő és az időiségként értelmezhető tér ugyan ellentmondások metszéspontjára helyezik a főszereplőt, de nem törik szét végleg szubsztanciájának önfenntartó illúzióit. Darvady Zoltán „álmai” – a manapság gyakran hivatkozott derridai idézettel szólva – a sorsnak lineáris folytonosságot, egy kezdetet és egy véget tulajdonító álmoknak nevezhetők, miközben e folytonosság többször is megtörik, anélkül, hogy álmódóját végleg felébresztené. De éppen ez a kettős (ellentmondásos) szituáltság hívhatja ki az olvasó azon reagálását, melyben immár levonható a következtetés is a kudarcok sorából. E reagálást látványosan segíti elő a vallomásra kívülről tekintő, jelöletlen nézőpont képződése: a fejezetekre tagolásban megnyilvánuló külső (paratextuális)

pozíciónak a narrátor-szereplő nevét magába foglaló reflexiója. Igaz, a szöveg itt nemcsak önmagát olvasó metapozíciót teremt a történethez, hanem megfogalmazza értékpreferenciáit is. A zárófejezet címe így hangzik: *Darvady Zoltán mindent elveszt és mindennél többet nyer*. De az értékelő keretezés irányadása könnyen dekonstruálható, többek között az ironikus olvasatot lehetővé tevő vendégszövegek némelyikének segítségével.

Mindezzel összefüggésben jól érzékeli a monográfia, hogy a „ki vagyok én” kérdést exponáló vallomások előbbi formája kiválóan alkalmas arra, hogy subjektumának folytonos újraképzése mellett, de a kérdés állandó fenntartásával leépítse és átírja az énelbeszélés számos korábbi alakzatát. Elsősorban azokat tehát, melyek a fejlődésregény műfajához köthetők. Két fontos szempontot említenék, melyek Pozsvai Györgyi értekezésében nyomaték-kal kerülnek elő. Az első a gyermekkor tematizálása, az „emberré formálódásban” – Rousseau-ra hivatkozva – fontosnak láttatott szerepe. Persze éppen az „emberré formálódás” önfeledten kiteljesedésbe emelkedő szakaszolását vonja kétségbe a gyermekkorak nemcsak meghatározó nevelődési kiindulópontként, hanem soha nem legyőzött, soha meg nem haladott stádiumként való vissza-visszatérése. A modernség emberképében így a gyermek- és kamaszkor nem pusztán a későbbi fejlődésre ható, újra és újra tudatosítható kiindulásként, a nevelődés ívének egyszerű kezdeteként, hanem a lélektani változások okozati magyarázatát áthúzó, folyvást átminősülő és átminősítő, az egész élet lineáris bonyolíthatóságát drasztikusan széttördelő mozzanatként tűnik elő, hiszen a jelennel egyenrangú

(„mélypszichológiai”) és nem a fejlődésnek alárendelt stádiumot képvisel. Szintén térjesíti az időt, túllép az önmagát teleologikus beteljesedésében elképzelt humanitáson. Sőt, olykor éppen a továbblépés (mint egyre „magasabb” szintre jutás) lehetetlenségének a szuggesztíójával tagadja meg a „haladás” perspektíváját. Elég, ha Cocteau-tól Szerb Antalig vagy Musil-tól Ottlik Gézáig gondolunk néhány szerző közismert művére. E szövegekben a gyermek- és ifjúkor olyan világ és olyan nyelvezet, mely nem ritkán az emlékezés aktusaiban mint a nyelvi előzottságnak hangsúlyosan kiszolgáltatott képzetekben érvényesíti destabilizáló hatalmát.

Az emlékezéstechnika mellett az itt adódó másik lényeges szempont a vallo-más néhány műfaji sajátosságát érinti. A napló- és a levélforma igen sokoldalú, többször előkerülő, történeti panorámába illesztett analízise a kötet legkiválóbb részei közé tartozik. Ezúttal különösképp sikerült rámutatni – és éppen a hagyományosan retrospektív, ekként integráló jellegű soliloquiummal szembesíteni – az időiségük folyamatát birtokolni nem képes beszédformák műfaji elemeire. A dolgozat immár nyomaték-kal reflektál arra, ahogy a naplóírás jelen idejűsége a fejlődés – és bármilyen elbeszélés – összerendezésének előzetes tudását kérdőjelezi meg, s ahogy a levélírás dialogikussága a szövegjelek egymást módosító változékonyságát feltű-nővé teszi. Külön említésre méltó, a gyorsan gyarapodó szakirodalomban sem mellőzött leleménye Asbóth szövegének a szerelmes levelek visszaküldésének epizódja, amely az emlékezést az olvasáshoz, míg a felejtést (a múlttal való szakítást) az íráshoz, még hozzá e levelek másolásához köti.

A regénynek részben művészregényként való olvashatósága az interpretáció számára a fejlődési epika dekonstruálásának és az esztéta modernség tendenciáinak összjátéka felé nyit széles utat. A tanulmány e téren szimbolizmusról beszél, ehhez az irányzathoz köti az esztétizmus megjelenését úgy, hogy kevésbé domborítja ki annak nietzschei kiindulását, korszak-meghatározó erejű koncepcióját – az ontológiai teljességéről lemondó és a világot ehelyett művészi-szellemi teljességgel igazolni akaró törekvést. Ez különösen annak fényében hiányolható, hogy Darvady sorsában nyomatékmal a világonfelülkerekedés romantikus (vagy romantikusnak tartott) prófétizmusa vall kudarcot: a főhős előbb – jellegzetes módon – politikus, majd költő akart lenni, de azért nem válhatott művésszé, mert nem adta fel a világra a győzelem igényével tekintő, anakronisztikus ars poeticáját. Ugyanakkor épp a hagyományos költőfunkció csődje teszi alkalmassá arra, hogy Velence szépségeit igazi modern „esztétaként” csodálja. Vagyis a romantikus program elvesztése utal a veszteség nyomán támadó modern elvárásra: a mű zárlata, a Bánk-idézet („munkálkodó légy, ne panaszkodó”), minden iróniája mellett, mintha a győzelem és a kitartás viszonyának vonatkozó rilkei ellentétezéséből is megpendítene valamit. (A *Kalckreuth-rekviem* szavaival: „Győzést ki említ? Minden csak kitartás.”)

Pozsvai Györgyi munkája a 19. század vége irodalma jellemzésének kevésbé a paradigmatis mozzanatok és összefüggések kiemelésével, mint inkább az adott szöveg relatív egyedi megoldásainak érzékeltetésével szorgalmazza folytatását, általánosabb poétikai továbbgondolását. E területen viszont számos új eredményt hoz,

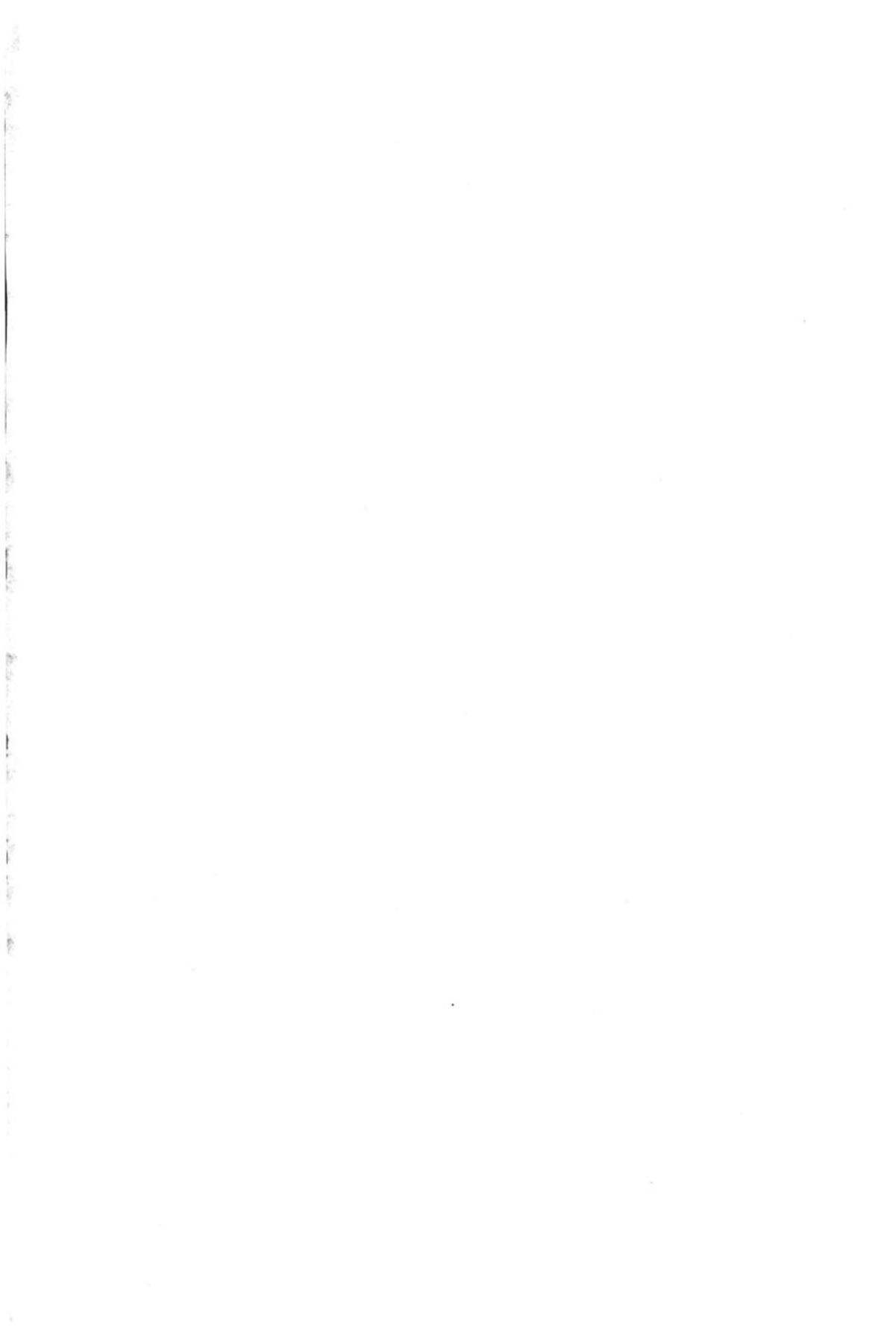
kitűnő megfigyelések sorát mutatja fel, főleg az említett narratológiai és műfajelméleti területen. Például az álommotívum funkciójáról, valamint a képiségről és a zeneiségről szóló fejtegetések kapcsán tér ki a szöveg nem eszközjellegű nyelvhasználatának kérdésére, s számos fontos, felfedezésszámba menő észrevételt tesz a mű modern értelemben vett autonómiájáról, poétikai zárságáról. Ezt nem cáfolja a vélemény, miszerint a társművészetekkel kezdeményezett párbeszéd ugyanakkor nagy mértékben árnyalja-gazdagítja mind a szűzsé, mind a stílus szintjének jelképzését. Sőt, hozzátehetjük, lehetőséget biztosít napjaink befogadásának arra, hogy szétfejtse a poézis (immár látszólagosnak nevezhető) hermetizmusát. A további kutatások e tekintetben még igen sok eredményt hozhatnak, nem kis részben Pozsvai Györgyi értekezésének kezdeményezései nyomán. A zenei és a képi vonzatú mozzanatoknak nem csupán intermediatív utalásait és innen nyerhető jelentéstöbbletét, hanem a befogadásban előidézett, annak imaginárius tartományát gazdagító energiáját is vizsgálni szükséges a továbbiakban. Mindezzért nem véletlen, hogy az igen sokoldalú, számos lexikai, akusztikai, szintaktikai elemre kiterő interpretáció során a befogadás szempontja mind hangsúlyosabban kerül elő. Végül – a bevezető fejezetre rimelő kiegészítésként felfoghatóan – a zárszóban, vagyis az olvasat hozadékának birtokában már a beszélőnek mint individuumnak a létvilág egészét átfogni nem képes mivoltáról esik szó az egyre újabb értelmező perspektívák feltárulása kapcsán. Jelezván, hogy a szöveg e „perspektívák” beszélgetéseként is felfogható, túllépve a narratori individualitásnak az első fejezetben exponált problémakörén.

Frappáns ötlet az értekezés végén az összevetés Kemény Zsigmond *A szív örvényei* című regényével. A fejezet határozottan és meggyőzően használja fel az Asbóth-regény elemzésének eredményeit, rámutatván, hogyan befolyásolja a későbbi szöveg tapasztalata a korábbi mű olvasatát. Ezen túl, a romantika-modernség kapcsolatát illetően is az eddigieknél cizelláltabb, műfaj történetileg alaposabb összevetésekkel találkozhatunk. Rámutatván a szövegek kompozíciós „alapegységeinek” modulációira: a narrátori és a szereplői hangok viszonyára, a levél- és a naplóforma, valamint az élőbeszédet idéző közlésmódok egymást decentráló karakterére stb.

Az elmondottakból következik, hogy Pozsvai Györgyi értekezése a megértés folyamatának mindig új és új stádiuma felé

való megnyílásról, állandó önkorrekciós mozgásról is tanúskodik. Igen szembetűnő a koncepció távlatának állandó szélesedése, felvetéseinek folytonos továbbgondolása és kiegészítése. Mindez hozzásegítette a szerzőt ahhoz, hogy a századvég fontos regényének a közelmúltban fellendülő kutatását, Németh G. Béla, Szajbély Mihály, Gergye László, Szilágyi Márton, Lappints Eszter, Palkó Gábor és Milbacher Róbert munkáit korszerű, igen alapos és értékes interpretációval folytassa. Hozzájárulván a korszaknak manapság megfigyelhető rekanonizációjához, mely egyre inkább az előtérbe helyezi a 19. század végének korábban többnyire csak peremhelyzetben lévő szövegeit.

Eisemann György

A folyóirat megjelenését támogatja

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Szedte és tördelte a szerkesztőség
Budapest, 2001

Borítóterv: Szentes Éva
A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte
Felelős vezető: László András

HU ISSN 0021-1486 (nyomtatott kiadás)
HU ISSN 1588-0834 (elektronikus kiadás)

Terjeszti a Balassi Kiadó
Előfizethető a Balassi Kiadó Terjesztési Irodájánál (1013 Budapest, Attila út 20.,
tel./fax: 214-9673) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a kiadó
Postabank 11991102-02120733 számú számlájára.
Példányonként megvásárolható a Balassi Kiadó Könyvesboltjaiban (1023 Budapest,
Margit u. 1., tel.: 212-0214; Kis Magiszter Könyvesbolt, 1053 Budapest, Magyar u. 40.,
tel.: 327-7796).

Egy szám ára: 600 Ft
Előfizetési díj a 2001. évi számokra: 3600 Ft

Külföldön terjeszti a Balassi Kiadó

SOMMAIRE

<i>Kecskeméti, Gábor</i> : Le genus iudiciale dans la littérature et dans la théorie de la littérature de Hongrie aux 16 ^e –17 ^e siècles	255
<i>Bene, Sándor</i> : L'application du modèle de la théorie de la communication historique dans l'histoire des idées politique en Hongrie – Le modèle des 16 ^e et 17 ^e siècles	285
<i>Takáts, József</i> : Huit arguments à l'appui du contexte primaire	316
<i>Eisemann, György</i> : János Vajda : <i>Sur les lieux de la perdition</i>	323
Bulletin	
<i>Szentmártoni Szabó, Géza–Virágh, László</i> : Une injure hongroise et des puces de Pozsony (aujourd'hui : Bratislava, en Slovaquie) mises en chant dans un motet de Lassus	341
<i>Györe, Zoltán</i> : Des liens jusqu'ici inconnus dans la famille du poète Csokonai	359
<i>Gyüsz, László</i> : Un écrivain bâtarde : des erreurs dans la biographie de Géza Laczkó	369
Atelier	
<i>Jászberényi, József</i> : Contextes des œuvres ayant comme sujet le magnétisme de Ferenc Kölcsey	373
<i>Urbán, Aladár</i> : L'échec de Sándor Petöfi aux élections en 1848 et la Diète	397
Textologie	
<i>Mészáros, Ágnes</i> : Théorie génétique et édition digitale (Réflexions théoriques relatives à la publication d'une œuvre de Ferenc Kazinczy)	414
Bibliographie	
<i>Merényi, Annamária</i> : La bibliographie de László Ungvárnémeti Tóth	430
Documents	
<i>Daneloni, Alessandro</i> : Un document d'archives sur Péter Garázda	451
<i>S. Sárdi, Margit</i> : Des poèmes inconnus du 17 ^e siècle dans la bibliothèque de la paroisse de Zágón (aujourd'hui : Zagon, en Roumanie)	456
<i>Pajkossy, Gábor</i> : Ferenc Kölcsey vu par le service secret de la Diète en 1836	458
Début	
<i>Kerényi, Ferenc</i> : Sándor Petöfi, agent secret russe ?	465
Revue	
Dávidházi, Péter : Per passivam resistantiam. Változatok hatalom és írás témájára (Variantes sur le sujet du pouvoir et de l'écriture) (<i>Thimár, Attila</i>)	468
Nouveaux livres sur Johann Heinrich Alsted (<i>Szentpéteri, Márton</i>)	476
Knapp, Éva : Officium Rákóczianum. Az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai (L'Histoire du livre de prières intitulé d'après Ferenc Rákóczi et ses éditions imprimées) (<i>Bene, Sándor</i>)	486
The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs (<i>Békés, Enikő</i>)	496
Margócsy, István : Sándor Petöfi (<i>Kerényi, Ferenc</i>)	502
Pozsvai, Györgyi : Az Álmodó álmodója ezredvégi olvasata (Une interprétation du roman de János Asbóth à la fin du millénaire) (<i>Eisemann, György</i>)	506

„...in scripto aut e scripto aliquid controversiae nascitur.«”

„...a nyelv iránti [...] modern »bizalmatlanság« [...] interpretálható a jelek [...] azon posztmodern reflexiója felől is, mely érzékelésük fenomenalitásának (a nyomok vonatkozthatóságának) [...] »bizonytalanságát« [...] mutatja ki.”

„It suck'd me first, and now sucks thee...”

„Amikor az irodalomtörténész igyekszik fölépíteni az elsődleges kontextust a szövegek köré, arra tesz kísérletet, hogy újra hallhatóvá tegye [...] a sokféle szándék, hit, tevékenység és érzelem zaját, amely valaha a szöveget körbevette és érthetővé tette.”

„»Hogy a választás előtti este nem a kezes, hanem a szilaj ménes hajtattott haza főbírájának parancsára, s ők a választáson leendő megjelenéstől hámos lovaktól megfosztatván, ez által akadályoztattak.«”

„A változó világ és a változó élet olyan új szituációkat eredményeznek, amelyekben különösebb felhatalmazás nélkül is jelentős hatalom összpontosulhat valaki kezében.”

„Az imitációs készség fejlesztésének tíz nehézségi foka [...] között szerepel az ellentmondás gyakorlása is, amikor a növendék például Verrest védelmező vagy Catilina pártját fogó szónoklatokat készít. [...] olyasféle dolgok védelmezését tartalmazza, mint a csúfság, a tudatlanság, a vakság, a hülyeség, a részegség, a dicsőség elvesztése stb.”

„Ami a koronás ökröket, illetve a magisztrátusokat illeti...”

„»Olyan ön, mint a fertőbe hevert disznó, mely minden hozzá közeledőt kíméletlen bekever.«”

„Képviselőként szerszámnak ajánlotta magát.”

„Ő azonban felvet egy új megoldást is: a *curvafia* a Hérodotosznál előforduló *kyrbasia*, azaz hegyes perzsa süveg, hiszen szerinte a szó közepi hosszú *s* betűt könnyen összetéveszthették az *f* betűvel.”

„A templomban önfeledten és gyönyörködve bömbölő lelkész horizontja helyett a tudatos, igényes kommunikátor horizontja is érvényesen választható...”

„Az áttűnés, a »funkcióváltás« koncepciója egyébként odáig vezethet, hogy az utóbbi két évszázad egy romantikus kiindulás »átmeneteiként« válik értelmezhetővé.”

„A gondolatrendszerek, világszemléletek együtt, egymás mellett létezésének felismerése, tudomásulvétele mindig előrevívő a tudomány szempontjából.”